

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Barakonyi Károly:
Felsőoktatásunk versenyképessége

Rechnitzer János:
A felsőoktatás térbeli szerkezetének változása
a rendszerváltozás óta

Joób Márk:
A gazdaság és a társadalom közötti viszony
etikai alapon történő meghatározásának szükségessége

Székely Csaba:
Komplementer pénz és a helyi gazdaságélénkítés

Ana Sperancin:
The association of cultural dimensions with the practice of diversity management

2010/1

Gazdaság & Társadalom
Journal of Economy & Society
- Megjelenik évente négy alkalommal -
A folyóirat kiadását a Soproni Tudós Társaság támogatta

Főszerkesztő/ Editor: Dr. Székely Csaba Dsc

Főszerkesztő helyettes/Deputy Editor: Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság/Associate Editors:

Dr. Andrásy Adél CSc, Dr. Fábián Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD, Dr. Kulcsár László CSc, Dr. Székely Csaba DSc.

Szerkesztőségi munkatárs/Assistant Szikra Andrea

Nemzetközi tanácsadó testület/International Advisory Board:

Prof. David L. Brown, PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Franz Schausberger PhD (Universität Salzburg, Österreich), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest), Dr. Bóhm Antal DSc (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest), Dr. Ingrid Schwab-Matkovits PhD (Fachhochschulstudiengänge Burgenland, Eisenstadt, Österreich), Dr. Bozidar Lekovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia), Dr. Djerdji Petkovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts: Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját/ We accept APA (Harvard) style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk:
kulcsar.laszlo@bpk.nyme.hu / Send manuscripts and letters by e-mail only to:
kulcsar.laszlo@bpk.nyme.hu

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll. /

Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Ismertetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Dr. Kulcsár László egyetemi tanár
Nyugat Magyarországi Egyetem
Sopron Ferenczy J. u. 5. 9400 Hungary

Előfizetés:

Intézményeknek: 2800 Ft./év

Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év

Példányonkénti ár: 700 Ft.

ISSN 0865 7823

Copyright © 2010 Nyugat- magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

2. ÉVFOLYAM

2010. MÁJUS

1. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 209

Tanulmányok

Felsőoktatásunk versenyképessége.....	<i>Barakonyi Károly</i>	3
Átrendeződés: a felsőoktatás térbeli szerkezetének változása a rendszerváltozás óta.....	<i>Rechnitzer János</i>	26
A modernizáció társadalmi gátjai.....	<i>Kulcsár László</i>	44
A gazdaság és a társadalom közötti viszony etikai alapon történő meghatározásának szükségessége.....	<i>Joób Márk</i>	64
Komplementer pénz és a helyi gazdaságélénkítés	<i>Székely Csaba</i>	82
The association of cultural dimensions with the practice of diversity Management	<i>Ana Sperancin</i>	96
A felzárkózás tényezői az ír példa alapján.....	<i>Vargáné Bosnyák Ildikó</i>	111
Az Európai Unió bővülésének lehetőségei.....	<i>Vértesy László</i>	129
Nyugdíjasok és a munkaképes korú népesség az Európai Unióban	<i>Hablicsekné Richter Mária</i>	140
A határ régiók térstruktúrájának néhány jellegzetessége.....	<i>Tóth Balázs István</i>	156
„In hoc signo vinces” Egy ünnep, mint az ellenzék és az államszocialista (kar) hatalom összecsapásának emblematisztikus színtere.....	<i>Varga Norbert</i>	171

Könyvismertetés

Új európai vidékfejlesztési koncepció - de egyelőre nem a gyakorlatban [Unfolding Webs: The Dynamics of Regional Rural Development. Jan Douwe van der Ploeg - Terry Marsden (eds) Van Gorcum 2008. 262 p. ISBN: 978 90 232 4484 4] ..... <i>Kulcsár László</i>	192
Válságban a közgazdaságtan? – Tanulmányok az európai politikai gazdaságtan területéről [László Csaba: Crisis in Economics? – Studies in European Political Economy, Akadémiai Kiadó, 2009., 223 p., Budapest, ISBN: 978 963 05 86 61 0]..... <i>Paár Dávid</i>	196
Multikulturalitás és kisebbségek az Európai Unióban [Bielik, Peter - Elena Horská - Danka Moravčíková (eds): Economic relations and Citizenship in Multicultural Europe of Regions. Slovak University of Agriculture in Nitra. 2009. 119.p. ISBN: 978 80 552 0250 1] [Bodó, Barna - Márton Tonk (eds): Nations and National Minorities in the European Union. Scientia. Cluj - Napoca. 2009. 261.p. ISBN 978 973 1970 22 6]..... <i>Kulcsár László</i>	202
Table Of Contents/Abstracts	209

Felsőoktatásunk versenyképessége

Dr. Barakonyi Károly DSc¹, Professor Emeritus

Pécsi Tudományegyetem

ABSZTRAKT: Felsőoktatásunk versenyképességét ma valójában nem tudjuk megítélni: ezt a kérdéskört a fogalmak tisztázatlansága, az alapkérdések megválaszolásának elmulasztása jellemzi. Nem beszélhetünk rendszerszemléletű problémakezelésről sem. Elmaradt a felsőoktatás pozícióelemzése, az elérendő, mérhető célok világos megfogalmazása, a követendő stratégiák kidolgozása, az alrendszerök összehangolása – a probléma kezelésénél hiányzik a stratégiai szemlélet. Ezen hiányosságok miatt csak különféle akciók ötletserű (lobbik által vezérelt) felsorolása jelenik meg a dokumentumban. Ha nem mondjuk meg, mit értünk versenyképességen, a versenyképességet milyen tényezők befolyásolják, honnan indulunk és mit akarunk elérni, ha nincs számon kérhető cél és program, megvalósítást vezérlő stratégia, akkor az akcióktól maguktól sokat nem várhatunk. A tanulmány kísérletet tesz a versenyképesség fogalmának a tisztázására, a felsőoktatás területére történő adaptálására, a tudáspiac feltételrendszerében megválaszolando – a versenyképességet meghatározó – kérdések megfogalmazására.

KULCSSZAVAK: felsőoktatás, versenyképesség, Bologna folyamat, Európai Felsőoktatási Térség

Bevezetés

A hazánk fejlődését támogató különböző fejlesztési programok újabban nagy teret szentelnek a versenyképesség javításának – az Új Magyarország programban pl. önálló fejezetként jelenik meg a felsőoktatás is. („*Versenyképes, minőségi felsőoktatás*”). Ugyanakkor olyan alapvető kérdésekre hiányzik a világos válasz, mint pl.

- *Mit is jelent a versenyképesség a felsőoktatásban?*
- *Kivel is versenyzünk?*
- *Milyen pozícióból indulunk és hová szeretnénk eljutni?*
- *Milyen tudáspiaci szegmensben szeretnénk sikeresek lenni?*
- *Milyen képességek szükségesek a sikerhez?*
- *Hogyan lehet ezeket kifejleszteni, megszerezni? stb.*

---

¹ barakonyi@ktk.pte.hu

Ha nem definiáljuk a felsőoktatás versenyképességének fogalmát, nem vázoljuk fel a célt, nem tárjuk fel a versenyképességet meghatározó tényezőket, akkor a versenyképesség emlegetése csak üres jelszó marad. A versenyképesség javítása stratégiai célként való kitűzése és monitoringja pedig fontosabb, mint az aktuális felsőoktatási operatív jellemzők megtervezése és figyelése. Ezek legfeljebb arra adhatnak választ, hogy halad-e a hajó, de arra nem, hogy merre tart, helyes-e az irány. Ha nem tudatos a versenyképességgel való foglalkozás, akkor annak romlása is könnyen bekövetkezhet. A versenyképesség romlása pedig olyan hatású, mint amikor a szervezetbe méreg kerül: hatása nem érzékelhető azonnal, ám amikor a romlás ténye napvilágra kerül, akkor már nagyon nehéz beavatkozni és a folyamatot visszafordítani. Szükségesnek látjuk ezért megvizsgálni a versenyképesség fogalmát olyan területeken, ahol az már tudatosan használatos, majd ezekből fogalmakból, modellekből következtetéseket levonni a felsőoktatás versenyképességének tudatosabb kezelését illetően.

Mi a versenyképesség?

Általános megközelítés

A versenyképesség egyike azoknak a fogalmaknak, amelyeket lépten-nyomon használunk a legkülönbözőbb területeken, de ritkán tisztázzuk, mit is értünk alatta, milyen tényezők határozzák ezt meg, miként befolyásolhatók ezek a tényezők. A *Magyar nyelv értelmező szótára* szerint a versenyképesség olyan kiváló képességek, lehetőségek megléte, amelyek alapján a versenyben a győzelem, a siker reményében vehetünk részt. Már ebből a köznapi meghatározásból is érzékelhető, hogy egyrészt vetélkedésről, versenyről van szó, másrészt a versenyben való sikeres helytálláshoz meg kell keresni azokat a képességeket, amelyekre alapozva felépíthetjük versenystratégiánkat, és fel kell kutatni azokat a környezeti lehetőségeket, azokat a területeket, amelyeken a sikerre esélyünk nyílik. Miután meghatároztuk a versenyben való helytálláshoz szükséges képességeket, egy stratégia szükséges, amely lehetővé teszi e képességek kifejlesztését, majd elvezet a sikerhez, a győzelemhez.

Nyilvánvaló, hogy ez az általános megközelítés további kifejtést kíván, attól függően, hogy milyen speciális területről van szó. A továbbiakban röviden áttekintjük, hogy miként konkretizálódik a *nemzetek* versenyképessége, hogyan fogalmazható meg a *régiók* versenyképessége, a *vállalati* versenyképesség. Mindezek adalékul, gondolatébresztőként szolgálhatnak a felsőoktatás versenyképességének definiálásához.

Nemzetek versenyképessége

A nemzetek versenyképessége talán a legjobban kifejtett kérdéskör, bár itt sem találunk egységes, mindenki által elfogadott meghatározást. A probléma Adam Smith óta foglalkoztatja a közgazdászokat: mitől függ a nemzetek gazdagsága, jóléte? A legáltalánosabb megközelítésben azt mondhatjuk, hogy a versenyképesség a nemzetgazdaságok azon képessége, hogy bizonyos javakat, szolgáltatásokat *másoknál kedvezőbb feltételekkel* képesek előállítani. Következésképpen meg kell tudni határozni, hogy a versenyképesség révén milyen célt kívánunk elérni, ehhez milyen konkrét képességek megléte szükséges.

A kora ókori birodalmak esetében a versenyképesség alapjának a természeti tényezők birtoklását tekinthetjük. Mivel a verseny főként a külországokkal való kereskedelemben jelentkezett, a versenyelőnyt biztosító tényezők között hamarosan megjelent a távolsági kereskedelem is (milyen gyorsan, milyen biztonsággal, milyen áron voltak képesek a kereskedelmet lebonyolítani).¹ A szárazföldi úthálózat igen fejletlen volt, a szállítás pedig veszélyes, ezért tengeri hajózás jelentős szerephez jutott ebben az időszakban.

A történelem során a nemzetek *versenyképességét meghatározó tényezők köre* jelentősen megváltozott, de minden korban megjelenik a versenyképességre való törekvés. Későbbi korokban a fontos befolyásoló tényezők között szerepelt a specializáció, a munkamegosztás, a termelőtőkébe való beruházás, az infrastruktúra. Újabban olyan tényezőkre való befektetés is napirendre került, mint az oktatás és képzés, olyan tényezők is bekerültek a versenyképességet befolyásoló faktorok közé, mint a technológiai haladás, a makro-ökonomiai stabilitás, a jó kormányzás, a jogállamiság, a transzparencia, a jól működő intézményrendszer stb.

Napjainkra elmondhatjuk, hogy a világ mindinkább nemzetközi szervezetek hálózatából áll, a globalizáció hatására a nemzetek versenye is más jelleget ölt. A versenyképességet meghatározó tényezők, a kulcskompetenciák köre is

---

¹ „Az ókori városállamokban is kezdetben a földművelés volt a meghatározó, melyet a kiskereskedelem egészített ki. Itt két részre volt bontva a kereskedelem: állami és magánkereskedelemre. Az állami kereskedelem célja a poliszok ellátása volt, ezért a versenyképesség elsősorban a magánkereskedők esetén volt értelmezhető, hiszen ebben az esetben a cél a haszonszerzés volt. (Orosdy, 1995) Emellett természetesen a poliszok versenyképessége is igen meghatározó volt a görög társadalomra nézve. Az i.e. 5. században élte a görög kultúra az aranykorát. Megjelent a tömegfogyasztási cikkek nagy tételben való gyártása. E tevékenység főként rabszolgamunkára épült. Ez nagyban hozzájárult a görög (főleg athéni) áruk versenyképességéhez. Ez az előny a tengeri hajózás fejlődésével még inkább szembetűnővé vált. A versenyképesség másik fontos tényezője az erős, korszerű katonaság. Ennek segítségével volt biztosítható a tengerek felügyelete, és akarataik érvényesítése más népekkel szemben.” (Duczon, 2007:13)

megváltozott. A gyorsan változó világ (emelkedő energia és élelmiszerárak, a kibontakozó pénzügyi krízis, a lassuló növekvés) új feltételeket teremt a verseny számára – a versenyképesség kérdése a jövőben még fontosabb lesz. A nemzetek versenyképességének értékelésére több rendszer is született – ezek közül ezúttal az 1979 óta létező *World Economic Forum* modelljét tekintjük át.² Ez a modell látszik ugyanis a legalkalmasabbnak, hogy áthallásai révén mintául szolgáljon egy felsőoktatási versenyképességi modellhez.

Ebben a modellben a nemzetek szintjén mért versenyképességet végső soron az fejezi ki, mennyire képes a nemzet *fenntartható növekedésre*, mennyiben képes hozzájárulni *polgárainak hosszabb távú prosperálásához*. Benchmarking eljárással kísérli meg meghatározni a versenyképesség előtt álló akadályok azonosítását, segíteni kívánja az elhárításukra szolgáló stratégiák kialakítását. Az utóbbi években a *Global Competitiveness Indexet* használják a nemzeti versenyképesség mérésére, amely a problémakör makro és mikrogazdasági alapjait ragadja meg. (Sala-I-Martin, 2008) „*A versenyképességet mint az intézmények, a politikák és a termelékenység szintjét meghatározó tényezők összességét határozzuk. A termelékenység szintje viszont a prosperitásnak azt a fenntartható szintjét jelöli ki, amelyet egy gazdaság elérhet*” – foglalja össze a jelentés a használt definíciót, majd így folytatja: „*A versenyképesebb gazdaságok képesek polgáraik számára magasabb jövedelmi szintet biztosítani. A termelékenység szintje a beruházások megtérülési rátáját is meghatározza. Mivel ez a ráta meghatározó hajtóereje a növekedési ütemnek, a versenyképesebb gazdaság közép- vagy hosszabb távon valószínűleg gyorsabban fog növekedni*”. (u.o. 3.o.)

E meghatározásból kiindulva a Világgazdasági Fórum modellje 12 alapvető fontosságú tényezőt határoz meg, amelyek a versenyképesség pilléreinek tekinthető, és amelyek nem zárják ki egymást kölcsönösen. Egyidejűleg is érvényesülhetnek, sőt hatnak is egymásra, bár az is lehetséges, hogy önmagukban nem hatnak közvetlen pl. a termelékenységre. (ld. 1. ábra) Mint az ábrán látható, a pilléreket három csoportba vonták össze:

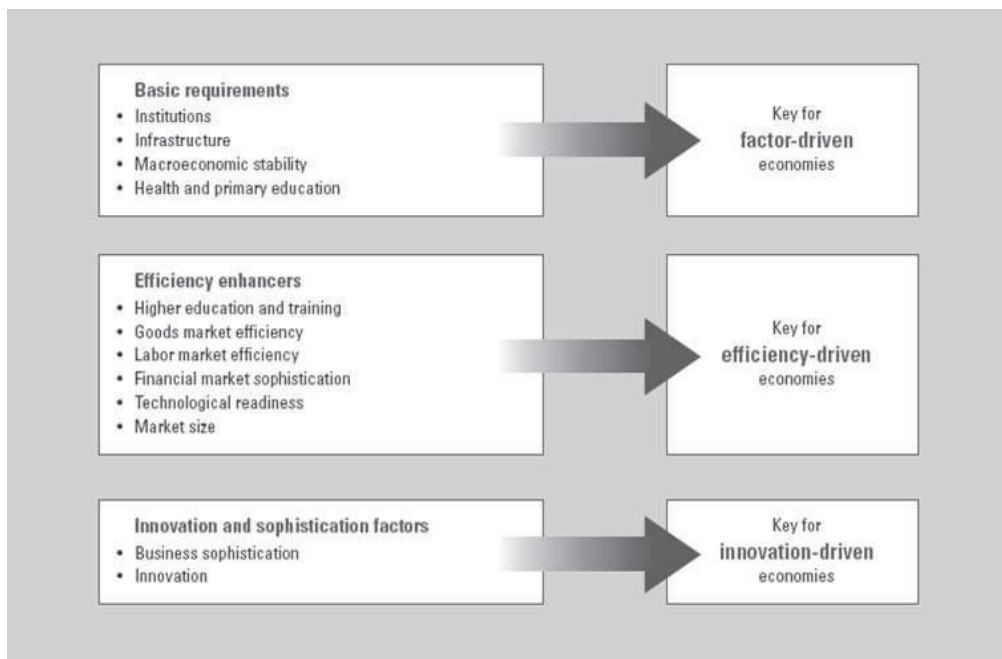
- Alapkövetelmények (*basic requirements*)
- Hatékonyság fokozók (*efficiency enhancers*)³
- Innovációt segítő tényezők (*innovation and sophistication factors*)

² A Világgazdasági Fórum modellje mellett mindenképpen meg kell említenünk a kiemelkedő jelentőségű *International Institute for Management Development* által kiadott *The World Competitiveness Yearbook*-ot is.

³ Az *effectivity* és az *efficiency* szavaknak nincs pontos magyar megfelelője. Az *efficiency* a hatékonyság szóval közelíthető („jól csinálni a dolgokat”: jól végrehajtani az adott feladatot, de maga a feladat lehet akár helytelenül megválasztott is), míg az *effectivity*-nek a hatásosság lehet a megfelelője („a jó dolgokat csinálni” – azaz jól választani meg a feladatot)

1. ábra: A versenyképesség pillérei The 12 pillars of competitiveness

Forrás: World Economic Forum (2008)

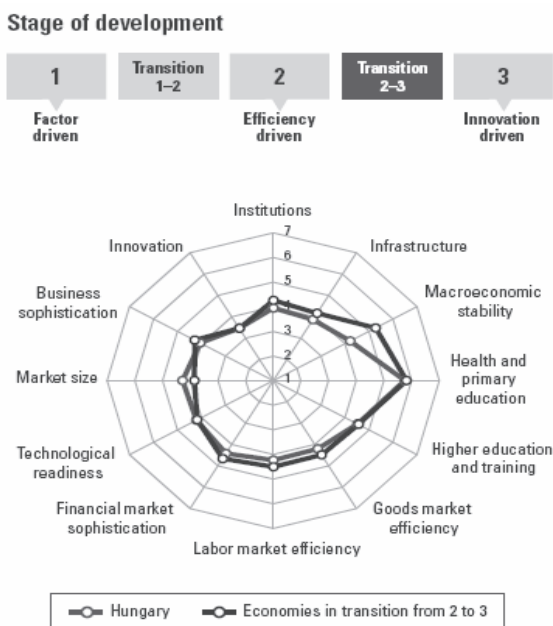
A modell alkotói meghatározták, hogy az egyes pillérek milyen tényezőket foglalnak magukba. A modell a nyitott végű tényezőket súlyozza. Az első csoportba (*basic requirements*) olyan tényezők tartoznak, amelyek minimálisan szükségesek ahhoz, hogy egyáltalán a versenyben elinduljunk (egy sport metaforával élve: az olimpiai selejtező szint teljesítése). A második csoport tényezői (*efficiency enhancers*) egy tisztas helytálláshoz segíthetnek hozzá (pontszerzés az olimpián, vagy legalább egy országos csúcs). A harmadik csoportba tartozó tényezők (*innovation és sophistication factors*) már reményt adnak kiemelkedő versenyteljesítmény elérésére (olimpiai dobogós helyezés, Európa vagy világcúcs).

A modell alkalmazói az indexek alapján az országok nemzetgazdaságát öt csoportba sorolták be: ezek az említett három csoport, továbbá közöttük definiáltak egy-egy átmeneti kategóriát is. Magyarország fejlettsége alapján az

„Efficiency driven” és az „Innovation driven” csoport közötti átmenetben helyezkedik el. A pókháló-diagramm a benchmark értékeket is tartalmazza.⁴

Amikor a felsőoktatási rendszerek versenyképességét, és benne a hazai felsőoktatás versenyképességét szeretnénk megvizsgálni, valószínűleg egy hasonló struktúrájú értékelő, indexáló rendszerre lenne szükség, természetesen más – a felsőoktatás versenyképességét jobban kifejező – tényezőkkel feltöltve.

2. ábra: Magyarország versenyképessége Competitiveness of Hungary

Forrás: *World Economic Forum* (2008)

⁴ Megjegyezzük, hogy Michael Porter részvételével és irányításával 2000-ben kidolgozták a vállalati *Business Competitiveness Index*-et, amelyet 2004. óta együtt publikálnak a Xavier Sala-i-Martin által jegyzett *Global Competitive Index*-szel. 2008-tól újabb módszertani finomítás várható, amely a döntéshozók számára még árnyaltabb megközelítést tesz lehetővé. Az új modell integrálná az említett két modellt. (Porter, 2008)

Különböző területek versenyképessége

Versenyképességi vizsgálatok, a versenyképességre ható tényezők meghatározása már számos területen megtörtént, hazai kutatási eredmények is elérhetők. A *nemzetgazdaság* versenyképességével foglalkozó munkák közül Kornai János (2007), Szentés Tamás és szerzőtársai (2005, 2007) által írott munkákat emelnénk ki. Bagó Eszter pl. az *ipar* versenyképességi kérdéseit elemezte (1996), Török Ádám (2007) a versenyképesség *jogi és szabályozási* feltételeit vizsgálta. A *vállalati* versenyképesség kérdéseinek vizsgálata Chikán Attila vezetésével egy nagyszabású kutatás keretében zajlott – itt is találunk számos idevágó munkát. Megemlíthetjük a PTE szerzői közösségének egy *komplex* versenyképességi kutatásának eredményeit összegző könyvét (Duczón 2007) is, valamint a vállalati versenyképesség *makrogazdasági és globális hátterét* elemző tanulmányt (Hoványi, 1999). A *K&F folyamatok* terén elérendő versenyképesség is vonzó téma (Nyíri, 1996). Felsőrolásunk a teljesség igénye nélkül készült, részletesebb ismertetésüktől ezúttal eltekintünk.

Egyedül a régiók versenyképességének elemzésével teszünk most kivételt, mivel Lengyel Imre (2000) munkája olyan igényes meghatározásokat tartalmaz, amelyek a felsőoktatás versenyképességével kapcsolatos megfontolásokhoz kitűnő kiindulási alapot jelenthetnek. A szerző a régiók versenyképességére az alábbi definíciót adja.

„A versenyképesség a piaci versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és tartós helytállás képességét, amit elsősorban az üzleti sikeresség, a piaci részesedés és a jövedelmezőség növelése jelez. Így a különböző piacok (termék-, munkapiac stb.), az eltérő inputok (pl. vállalkozókészség, szaktudás, természeti erőforrások stb.) és a verseny (vállalati, nemzetközi, városverseny stb.) egyedi sajátosságai miatt a versenyképességnek más-más jellegzetességei lehetnek a meghatározóak. A vállalati versenyképességben döntő a gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedés, a versenyelőnyök többsége iparáganként az országon belül csak néhány térséghez, sokszor egy-egy régióhoz, városhoz kapcsolódik.” (Lengyel, 2000: 962.)

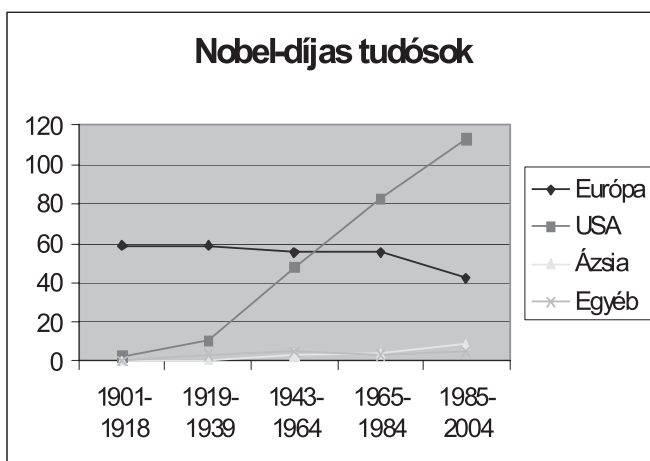
Az európai felsőoktatás versenyképessége

Az Európai Unió 2000-ben, a Lisszaboni Nyilatkozatban azt a célt tűzte maga elé, hogy 2010-re a világ legfejlettebb, legvonzóbb régiója legyen. A verseny ezen a szinten az EU, a NAFTA és távol-keleti blokk között folyik, a versenyképességet ebben a vetélkedésben kellene biztosítani. Az EU mintaszerűen meghatározta kiindulási pozícióját, az elérendő célt és pozíciót, a versenyképességet meghatározó tényezőket, a tényezők, a képességek javításához szükséges lépéseket. Az ambiciózus tervet azonban nem követte

megfelelő megvalósítás: már 2003-ra világossá vált, hogy a vezető észak-amerikai blokkhoz képest a lemaradás nem hogy csökkent volna, inkább nőtt, így 2005-ben már módosítani kellett a célkitűzéseket.

Ami európai felsőoktatást illeti, megállapítható, hogy az *elvesztette azt a vonzerejét*, vezető pozícióját, ami a II. világháború előtt még jellemezte. A múlt század első felében az európai vezető egyetemek vonzereje egyértelműen erős volt, a világ számos országából a külföldön tanulni óhajtó hallgatók nagy számban áramlottak ide. Ez egyrészt a fizető hallgatók révén az egyetemek számára bevételi többletet jelentett, másrészt azonban – és talán ez a fontosabb – egyben azt is jelentette, hogy az európai felsőoktatás képes volt számos Európán kívüli országból is idevonzani a tehetségeket. A Nobel díjak odaítélési statisztikája jól mutatja, hogy a II. világháború előtt az innováció központját még Európában találjuk (volt olyan év, hogy az un. kemény tudományokban egy német egyetemnek több Nobel díjat is odaítéltek). Az európai felsőoktatás versenyképessége ekkor vitathatatlan volt, Németország, Hollandia, Svájc tudományos nagyhatalmaknak számítottak.

3. ábra: Nobel díjasok munkásságuk színtere szerint
Nobel Prize winners by place of activity

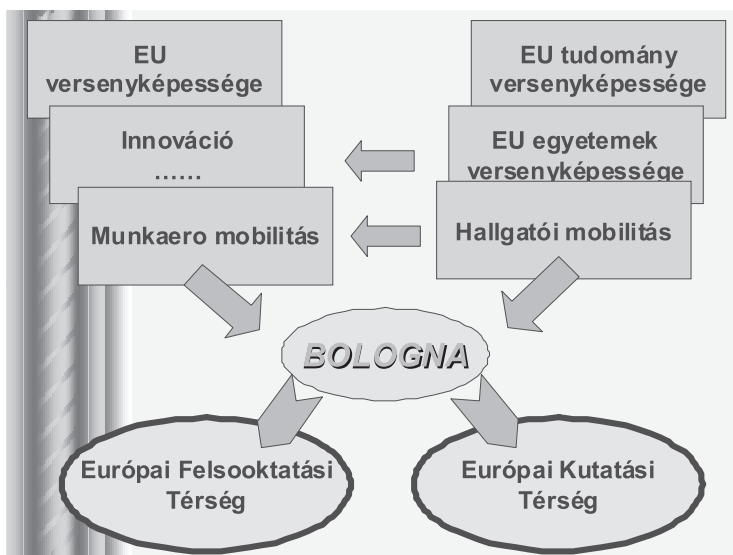

Forrás: *The Nobel Prize Internet Archive*. <http://almaz.com/nobel/nobel.html>

A II. világháború után azonban a helyzet megváltozott: az európai felsőoktatás, az európai egyetemek jó része elvesztette versenyképességét. A háború óriási pusztítást okozott az infrastruktúrában, a kiváló tudósok nagyszámban menekültek Európából a fasizmus elől Amerikába (részben politikai, részben származási okokból), vagy pedig áldozatul estek a terrornak.

A háborúból az USA nemcsak katonai, de gazdasági vonatkozásban is győztesen került ki. Egyetemei megerősödtek, vonzerejük és versenyképességük megnőtt. Képesek voltak az USA-ba vonzani a harmadik világból, de Európából is a kiemelkedő tehetségű hallgatókat, fiatal tudósokat. Mindezek eredményeként a fizető hallgatók piacán is a legnagyobb részesedést érték el, de – mint az a Nobel díjasok ábrájából is látható - az innováció terén is átvették a vezető szerepet. A tudományos kutatás, az innováció súlypontja ma Észak-Amerikában található: Európának ezzel a kihívással kell szembenéznie.

4. ábra: A Bologna folyamat kialakulása Evolution of Bologna process

Forrás: (Barakonyi, 2004)

Az EU versenyképessége szempontjából mind az innovációs vezető szerep megszerzése, mind a munkaeuro-mobilitás biztosítása meghatározó jelentőségű. Mindezek elérését célozza a *Bologna folyamat*, ezen belül az Európai Felsőoktatási Térség, valamint az Európai Kutatási Térség létrehozása. Mindebből az is következik, hogy a magyar felsőoktatásnak is ezt a folyamatot kell szolgálnia: a Bologna folyamat feltételrendszerén belül szükséges a sikeres működés körülményeit létrehozni, a Bologna célkitűzések, peremfeltételek és követelmények szem előtt tartásával kell ebben a térségben versenyezni.

A hazai szakirodalomban a *felsőoktatás versenyképességét* illetően Török Ádám tanulmányait célszerű kiemelni, aki a felsőoktatás versenyképességét elsősorban európai szinten vizsgálta (Török, 2006a, 2006b).

A felsőoktatási versenyképesség dokumentumainkban

Tudatában van-e a magyar felsőoktatás annak, hogy itt egy tudáspiaci versenyről van szó, felsőoktatásunk nem önálló szigetként, hanem versenyszituációban kell hogy működjék? A felsőoktatásunk működését meghatározó dokumentumok áttekintése arról győz meg bennünket, hogy sajnos nem. Ha pedig a versenyről sem veszünk tudomást, akkor a versenyképesség fogalma sem értelmezhető, annak tudatos javítása sem következhet be – következésképpen felsőoktatásunk sikerre sem számíthat.

Az 1993. évi felsőoktatási törvény és módosítása

A rendszerváltás utáni első jelentős dokumentum, az 1993. évi felsőoktatási törvény fő feladatának az Alkotmányban garantált *emberi jogok* biztosítását, az *Egyetemek Magna Chartájának* elveivel való összhang megteremtését, a felsőoktatásnak a társadalmi és nemzeti életforma feltételeinek javításához való hozzájárulását tekintette. Mindezek tiszteletre méltó, nemes elvek, a rendszerváltás idején érvényesítésük elengedhetetlen volt, de azt is látjuk, hogy a tudáspiaci viszonyok, a versenyképesség kezelése a törvényalkotók látókörén kívül esett. A felsőoktatási reform akkori kidolgozói számos elv és megoldás tekintetében a háború előtti hazai felsőoktatást tekintették mintának, amely másfajta egyetemfelfogást, másfajta felsőoktatási célokat jelentett, mint az akkor már kibontakozó nyugati egyetemfelfogás. Ez a felsőoktatási törvény a kialakuló tudáspiaccal, az abból adódó követelményekkel nem foglalkozott.

Ezen a megközelítésen a törvény 1996. évi módosítása sem lépett túl. A Preambulumban az alábbiakat olvashatjuk: *„A törvény módosításának legfőbb célkitűzése az volt, hogy megteremtse a törvényi alapjait egy racionálisabb struktúra és intézményi működés kialakulásának, s ezzel létrehozza azokat a jogi feltételeket, amelyek nélkülözhetetlenek a felsőoktatás fejlesztésével kapcsolatosan. ... Célja volt továbbá, hogy az elmúlt évek tapasztalatai alapján egyértelműbbé tegye a törvény egyes bizonytalanságokat okozó rendelkezéseit.”* A törvény befelé fordul: nem foglalkozik a magyar felsőoktatás külső, tudáspiaci kapcsolódásnak céljaival, szabályozásával, következésképpen a versenyképességgel sem.

1998: Középtávú stratégiai terv

Egy stratégiai dokumentumtól joggal elvárható a tudáspiaci környezet elemzése, felsőoktatásunk pozicionálása, a felsőoktatás célrendszerének megjelenítése, a célok eléréséhez vezető út kijelölése, a sikert biztosító tényezők meghatározása, befolyásolása és alakítása. 1998. évben napvilágot látott a kormány „Középtávú stratégiai terv”-e. Ez a dokumentum azonban az előbbi követelményeknek nem felelt meg. Nem határozott meg világos, mérhető és számon kérhető célokat a felsőoktatás egészére (milyen pozíciót foglalnánk el pl. Európa felsőoktatásában, vagy a magyar társadalomban). Nem vázolta fel konkrétan a kiindulási és az elérendő pozíciót, hanem a rendszer egészéből kiemelve néhány – amúgy a versenyképesség szempontjából fontos - tényező javítását jelöli meg célként. *„Cél a felsőoktatás adaptációs és reagálási képességének növelése strukturális, mennyiségi és minőségi szempontból is, miközben javul a hatékonysága, létrejönnek a mennyiségi (hallgatói létszám) és minőségi fejlesztés feltételei és megőrizzük a rendszer finanszírozhatóságát”*. A stratégia tehát egy-egy tényező javítását kívánja megvalósítani (azt is a semmitmondó általánosságok szintjén), nem a rendszer egészével foglalkozik.

Maga a „középtávú stratégia” szóhasználat is értelmezhetetlen – a stratégiai tudományok ezt az értelmezést nem ismerik (egy hadvezér nem tudna mit kezdeni ezzel a fogalommal...)⁵. Meg kell jegyeznünk, hogy a versenyt, a versenyképességet, a pozicionálást a dokumentum meg sem említi, holott a stratégia a versenytársakkal való küzdelemben elérendő sikerről, a sikert garantáló tényezőkről (is) szólna. Az elvárt eredmények megfogalmazása sem haladja meg a hajdani Szabad Nép május 1. előtti számában megjelentett jelszavak színvonalát. A dokumentumban a várható eredményekről a következőket olvashatjuk.

„10. Az 1998-tól tervezett, középtávú beruházási és reform program legfontosabb várható eredményei a felsőoktatás korszerűsítésében a következők:

- a) a résztvevők korcsoporton belüli aránya növekszik;*
- b) a felsőoktatás olyan képzési programokat nyújt, amelyek rugalmasan és mélységében követik a változó társadalmi és gazdasági szükségleteket;*
- c) a felsőoktatás hatékonyság szempontokat követően ésszerűsödik;*
- d) a kedvezményezettek átvállalják a felsőoktatás költségeinek egy részét, de eközben nem sérül szociálisan igazságos és egyenlő hozzáférhetősége;*
- e) miközben a magyar felsőoktatás hagyományosan magas színvonalra nem csökken.”*

---

⁵ Ez egy olyan szituáció, mintha egy labdarúgó csapat vezetője csak az őszi szezonra dolgozna ki terveit, vagy a hadvezetés csak a hadjárat első felére dolgozna ki stratégiáját.

Ha csak az a) pont alatti megállapítást vesszük, belátható, hogy az mindaddig semmitmondó, ellenőrizhetetlen és számon kérhetetlen feladat, amíg nem mondjuk meg, mi a kiindulási arányszám és mi lesz konkrétan a célállapot. Hasonlóan a c) pont alatti megállapítás egy stratégiai dokumentumban konkrétabb kifejtést igényelne. Nem beszélve a magyar felsőoktatás hagyományosan magas színvonaláról, amit se hazai, se nemzetközi tudományos igényű felmérések és elemzések nem igazolnak. A dokumentum stratégiai dilettantizmusról, a rendszerszemléletű megközelítés hiányáról tanúskodik.

A Bologna dokumentumok aláírása (az Európai Felsőoktatási Térséghez való csatlakozás 1999-ben), de legalább az Európai Unióba való belépés már eddig is megkövetelte volna egy felsőoktatási stratégia kidolgozását: ennek hiányában belépésünk felkészületlennek és felelőtlennek minősíthető!

2005. évi felsőoktatási törvény

A tudáspiac, a verseny, a versenyképesség szempontjából már jobban sikerült a 2005. évi felsőoktatási törvény, mivel a *célok között* már megjelenik az EU csatlakozásból származtatott követelmény. Szó esik a felsőoktatásnak az ország nemzetközi versenyképességét erősítő feladatáról, de magának a felsőoktatás versenyképessége javításának igénye is megjelenik.

„Az Országgyűlés annak érdekében, hogy a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz történő csatlakozásával a magyar felsőoktatás az Európai Gazdasági Térség felsőoktatási rendszerének részeként a megváltozott körülmények között úgy legyen képes ellátni a korszerű ismeretek létrehozásában, közvetítésében és átadásában, a társadalmi kohézió, a fenntartható fejlődés érdekében, a nemzetközi versenyképesség, a technológiai innováció kívánatos mértékének fenntartásában kijelölt feladatait, hogy – hagyományai és az európai egyetemek Magna Chartájában rögzített szellemi értékek megőrzése mellett – javuljon versenyképessége, erősödjék az oktatással, a kutatással és a gazdasággal való együttműködésének hatékonysága, a képzés minősége, a társadalom, a gazdaság és a környezeti fenntarthatóság igényeihez, a költségvetés feltételeihez való alkalmazkodás képessége, megvalósuljon a hallgatói és oktatói mobilitás, növekedjék a hallgatói esélyegyenlőség, továbbá, hogy a felsőoktatási rendszer és az egyes intézmények működésében a tanulás, tanítás, tudományos kutatás szabadsága, valamint a minőségre való törekvés folyamatosan és egyre fokozottabban érvényesüljön, a következő törvényt alkotja:...” (kiemelés tőlem)

Itt tehát a célok között már nem csak az ország versenyképességéről, de magának a magyar felsőoktatásnak a versenyképességéről is szó esik. Megjelenik örvendetes módon az EFT, az EKT, a felsőoktatási kapcsolatoknak az EFT, az

EKT-ben való szabályozása is (hat évvel a Bologna Nyilatkozat aláírása után...). Idézve a törvényből, pl.

- „E törvény célja továbbá ... a magyar felsőoktatásnak az Európai Felsőoktatási Térségbe, valamint az Európai Kutatási Térségbe történő beilleszkedéséhez szükséges keretfeltételek megteremtése, regionális dimenziójának erősítése, ...”, vagy pl.
- „a hallgatók felkészítése a nemzeti, az európai és az egyetemes értékek megismerésére, vállalására, az általános műveltség elmélyítésére, az autonóm gondolkodásra, a szociális és morális kérdések iránt nyitott gondolkodásra, a civil társadalommal való együttműködésre, a szakmai és értelmiségi hivatás iránti elkötelezettségre...”
- Végül a célok között – ha áttételesen is, a finanszírozási cél keretében – ezt olvashatjuk: „a felsőoktatás finanszírozási rendszerének szabályozása oly módon, hogy az elősegítse az intézményrendszer és az egyes intézmények ésszerű, a leghatékonyabb működést biztosító, finanszírozható átalakulását, a versenyképes, magas színvonalú képzés érdekében a felsőoktatási intézmények hatékony működését, az állami költségvetés mellett külső források bevonását”.

A célok megfogalmazásán túl azonban a törvény a továbbiakban nem igen szentel figyelmet a célok megvalósításának, a felsőoktatás versenyképességének.

Egyéb jogszabályok, irányelvek, programok

Számos jogszabály, kormányzati dokumentum foglalkozik tudománypolitika kérdésekkel, innovációval, melyek kapcsán a versenyképesség fogalma megkerülhetetlen. Arra voltunk kíváncsiak, hogy ezekben a dokumentumokban megjelenik-e felsőoktatás versenyképessége, mint fogalom, és annak javítása, mint meghatározott feladat. Azt kellett megállapítani, hogy ezekből hiányzik a magyar felsőoktatás versenyképességére vonatkozó célkitűzés, a felsőoktatás versenyképességét befolyásoló tényezők számbavétele és az azok javítását szolgáló célzott feladatok, intézkedések kidolgozása.

Ilyen dokumentum többek között „A Kormány középtávú tudomány-, technológia- és innováció-politikai stratégiájának céljairól és elveiről”. Itt a felsőoktatás érintőlegesen ugyan szerepel, de versenyképességéről, annak javításáról, konkrétabb célokról és elvekről nem olvashatunk, annak ellenére, hogy az egyetemek jelentős szerepet kellene, hogy játszanak a tudomány fejlődésében, a kutatás és az innováció területén. Ha valahol, akkor itt indokolt

lenne a felsőoktatás versenyképességével foglalkozni.⁶ Maga a tudomány fejlesztése is csak abban az aspektusban lép színre, amennyiben a nemzet, a gazdaság és a társadalom versenyképességét szolgálja. A dokumentumban többek között ilyen jelszószerű, már-már közhelyszerű kijelentéseket találunk:

- „*A tudomány művelése során sajátíthatók el azok a készségek és kvalitások, amelyek révén az ország – minden értelemben vett – versenyképessége fenntartható és növelhető.*”
- „*A gazdaság és a társadalom versenyképessége nem csak a kormány ügye, hanem az egész országé.*”
- „*... a kutatói társadalom és a gazdaság képviselőinek bevonásával, külföldi szakértők véleményét is kikérve, szigorú szakmai kiválósági kritériumok alapján meghatározza az ország számára középtávon kiemelkedő tudományos versenyképességet ígérő prioritási területeket...*”
- „*Erősödjön a társadalmi versenyképességet megalapozó tudás.*”
- „*Európa közös versenyképességi céljainak elérése az Európai Unió egészében és az egyes tagországokban egyaránt összehangolt, stratégiai megközelítést igényel.*”
- „*Erősödjön a társadalmi versenyképességet megalapozó tudás*”
- „*... a tudományos eredmények hasznosításával a magyarországi vállalatok – ezen belül főleg a KKV-k – versenyképességének növelése.*”

Az Új Magyarország program (2006) külön alfejezetet szentel a versenyképes felsőoktatásnak („*Versenyképes, minőségi felsőoktatás*”). Sajnálatos módon ez a fontos dokumentum se határozza meg világosan, mit is ért versenyképességen, milyen versenyről is van szó, milyen tényezők fontosak annak javításához. Ezek (és adekvát felsőoktatási stratégia) hiányában csak izolált feladatok, elkülönülő akciók jelennek meg, mint pl.

- „*A finanszírozott létszám meghatározásába bevonjuk a foglalkoztatók, a munkaerőpiac szereplőit.*”
- „*Az államilag finanszírozott létszám keretei között növeljük a műszaki és természettudományos szakokra felvehető létszámát.*”

---

⁶ Az innovatív vállalatok és az egyetemek közötti kapcsolat a 20. században jött létre, és a század végére egyre erősödő tendenciaként érvényesült. A kooperatív kutatás mindkét fél számára előnyös, ezt a kooperációt különböző együttműködési formákban találják megvalósíthatónak. Az egyetem-vállalat kapcsolat szervezeti formái a sajátosan magyar körülmények között is felismerhetők. ... A felsőoktatást érintő, főként az oktatási tevékenységre vonatkozó előrejelzések szoros kapcsolatban állnak a felsőoktatás kutatási-fejlesztési tevékenységével. A jövőben az egyetemeknek szolgáltatásaik - így a K+F tevékenységük - bővítésére és arra kell majd törekedniük, hogy bevételeik mind meghatározóbb részét szerezzék meg a piacról. A vállalatok támogatói szerepének jelentősége nőni fog. (Dévai, 2000)

- „Az államilag finanszírozott részképzést (esti, levelező és távoktatás) a felnőttképzés keretei közé illesztjük, melyet szükség szerint a Munkaerőpiaci Alap finanszíroz.”
- „A felsőoktatási intézmények bázisán folytatjuk az egész életen át tartó tanulás és a felnőttképzés rendszerének kialakítását.”
- „A régiók anyagi és szellemi erőforrásainak koncentrálása, a kritikus tömegű tudás- és szakemberbázis létrehozása érdekében erősítjük a felsőoktatási intézmények (kutatóegyetemek) regionális tudáscentrum szerepét, amellyel azok képesek vonzani az új, innovatív vállalkozások körét és ösztönözni a régiók fejlődését.”
- „A tudományos teljesítmény és tehetség kibontakoztatása érdekében kiemelten támogatjuk a szakkollégiumokat, és 2007-től elkezdjük a működését a Nemzeti Kiválóságok Kollégiuma. Átalakítjuk a doktori képzést, és 2007-ben bevezetjük a tehetséggondozás új ösztöndíjrendszerét az Eötvös Loránd Nemzeti Pályatárs Ösztöndíjakat.”

Mindezek önmagukban is fontos lépések lehetnek, de verseny alapkérdéseinek tisztázása nélkül nem lehet megítélni, hogy ezek javítják-e egyáltalán nemzetközi versenyképességünket. Ezek az akciók befelé fordulójellegűek: nem a nemzetközi tudáspiacra irányulnak, inkább a hazai régiók, az ország gazdaságának versenyképesség-javításához kapcsolódnak. Mindössze néhány olyan tétel található a dokumentumban, amelyek némiképp kifelé tekintenek, az európai és a globális térséget is szóba hozzák.

- „Néhány év elteltével már a magyar egyetemokről, főiskolákról kikerülő diplomája is Európa bármely pontján megszerzett oklevéllel azonos értékűvé válik.”
- „A felsőoktatás kapacitását, a képzés szerkezetét, a megszerzett tudással szembeni követelményeket szorosabban kötjük a globalizálódó munkaerőpiac igényeihez és követelményeihez, és fejlesztjük a gyakorlati képzés feltételeit.”
- „Teljessé tesszük a kreditrendszer nemzetközi kompatibilitását.”
- „A képzési támogatás külföldre vihető lesz résztanulmányok finanszírozására.”

Azonban ezek sem olyan tényezők, amelyek a hazai felsőoktatást az európai térségben sikeressé teszik, amelyek révén versenytársaink megelőzhetők...

Egyetemi fejlesztési tervek, dokumentumok

Nem jobb a helyzet az egyetemek versenyképességének kezelésével sem. Az egyetemi stratégiáknak kellene ezzel a kérdéssel foglalkozni: a stratégiának valójában azt kellene tartalmaznia, hogy a kitűzött célt milyen úton lehet elérni,

milyen versenytársakkal kell megküzdeni a sikerért, milyen alapvető képességekkel kell rendelkezni, mit kell tennünk a siker érdekében, milyen akciók végrehajtása szükséges, stb. A stratégiai a versenyről szól és nem kizárólag a az egyetemi rendszer befelé forduló fejlesztéséről. Valójában az egyetemi dokumentumok nem stratégiaként jelennek meg, hanem *Intézményfejlesztési Terv* címen és tartalommal. Néhány egyetem Intézményfejlesztési tervét áttekintve azt tapasztaltuk, hogy azokban a verseny szó nem is fordul elő, a tudáspiaci környezetről sem esik szó. A versenyképesség fogalma előfordul ugyan, de nem az egyetemre vonatkoztatva, hanem abban az összefüggésben, hogy miként segítheti az egyetem tevékenysége a régió, vagy a környezetében lévő kis- és középvállalatok versenyképességét. Következésképpen az egyetemek sem foglalkoznak a felsőoktatásban megjelenő tudáspiaci versennyel, nincs versenytárs-vizsgálat, nincs pozícióelemzés, a stratégiai tervek inkább befelé tekintő fejlesztési dokumentumok és nem sikerre vezető eszközök, amelyek a versenyre, a versenyképesség fokozására koncentrálnának.

Megjelenik viszont az egyetemek versenyképessége az egyik legjelentősebb egyetemünk rektorának *székfoglaló* beszédében.⁷ A témát azonban itt sem komplex módon, hanem annak csupán egy aspektusát kiragadva említi meg. Eszerint a hazai egyetemek versenyképességét a tudomány eredményeire épülő egyetemi rangsorolás kidolgozása, elit egyetemek létrehozása fokozhatná – ez esetben mellőzve a másik alapvető egyetemi funkció, az oktatás terén fennálló versenyhelyzet kezelését.

Egy jeles professzorunk előadásában abból indul ki, hogy a magyar felsőoktatás egy a hagyományai és a tudomány szigorú logikája alapján felépülő és működő intézményrendszer, amely a társadalmat az autonómia, az oktatás és a kutatás szabadsága útján hatékonyan tudja szolgálni - a felsőoktatási intézmény nemzetközi rangját oktatásának és kutatásának színvonala határozza meg. Az autonómia fokozódó szerepét emeli ki, amelynek olyan költségvetési támogatással kell együtt járnia, amely versenyképes minőséget biztosít.⁸ A versenyképesség lényegét a képzés minőségével, az intézmény értékalkotó piaci tevékenységével azonosítja, amit mindenek felett álló szempontnak tekint. A

⁷ Fésüs László rektori székfoglaló előadásában az egyetemek és hazánk tudományos élete fejlődésének további lehetőségét az összefogás erősítésében látja, amit egy Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium keretei között tart megvalósíthatónak. Az egyetemek és az ország tudományos előrelépése érdekében továbbá sürgetőnek tartja a Magyar Tudományos Akadémia reformját átlátható, demokratikus módon való továbbvitelét. (Fésüs, 2007).

⁸ „A magyar felsőoktatás jövőjének a harmadik évezred küszöbén egyszerre van szüksége a hagyományok észszerű megőrzésére, a rendszer szerkezetének átalakítására és egyidejűleg a versenyképesség érdekében ténylegesen nagyobb anyagi ráfordításra is.” (Sótonyi, 2004:2)

versenyképesség javítását inkább az anyagi támogatás növelése melletti érvelésre használja, nem részletezi magát a versenyt, annak sajátosságait, a versenyképességet meghatározó további tényezőket.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatás versenyképességének meghatározása, elemzése, a megteendő fejlesztési lépések középpontba állítása még nem jellemző felsőoktatás-politikánkra. *A magyar felsőoktatás továbbra sem rendelkezik átgondolt célrendszerrel, átfogó stratégiával.* Nem történt meg a tudáspiaci verseny jellemzőinek megismerése, a hazai felsőoktatás pozicionálása a nemzetközi mezőnyben, a versenytársak azonosítása, a versenyképességet befolyásoló tényezők feltárása és tudatos kezelése. Bár maga a versenyképesség kifejezés már néhány helyen megjelenik, azonban inkább csak jelszószerű használata a jellemző. Egy-egy részterületre korlátozódik, hiányzik a komplex rendszerszemléletű, stratégiai megközelítés.

A versenyképességgel kapcsolatos feladatok

A felsőoktatási rendszerünk irányításában szükség lenne a felsőoktatás versenyképessége fogalom pontosabb értelmezésére, a befolyásoló tényezők meghatározására, pozicionálásra, célok kitűzésére és olyan felsőoktatási stratégia kidolgozására, amely a kitűzött célok elérését eredményezi. Ehhez azonban néhány alapvető jelentőségű kérdés megválaszolása elengedhetetlen.

Megválaszolandó kérdések

A felsőoktatás versenyképességének meghatározásánál is hasonló kérdésekre kell válaszolnunk, mint a nemzetgazdaságok, a régiók, a vállalatok versenyképességi elemzésinél. Felsőoktatásunk versenyképességét befolyásoló tényezők köre egyaránt tartalmaz közvetlenül a felsőoktatásra ható, valamint közvetve érvényesülő tényezőket. *A közvetlenül a felsőoktatást érintő kérdések:*

- *Milyen az a tudáspiac, amelyen helytállni szeretnénk, sikert szeretnénk elérni?* Ez a tudáspiaci szegmens a hazai tudáspiacra korlátozódik, vagy az Európai Unióra vagy az Európai Felsőoktatási Térségre is kiterjed? Netán globális méretű szintér is szóba jöhet?
- *Milyen területen kíván a magyar felsőoktatás versenyezni, miért folyik ez a verseny?* Melyik *niche* jöhet szóba? El kell dönteni, hogy a felsőfokú szakképzésben, az alapképzésben, a mesterképzésben, a doktori képzésben, a felnőttoktatásban vagy a rövid programok terén lépünk a nemzetközi porondra, azon belül pedig mely diszciplínákban. Megválaszolandó az a kérdés is, hogy a kutatás, az innováció terén versenyünk-e, azon belül is mely tudományterületen.

20 *Gazdaság & Társadalom / Journal of Economy & Society 2010/1.*

- *Kik a magyar felsőoktatás versenytársai? A szomszédos országok felsőoktatási rendszerei? Az EU felsőoktatási rendszerei? Az EFT felsőoktatási rendszerei? A teljes nemzetközi mezőny? Mely országok felsőoktatása tekinthető a hazai felsőoktatás legfontosabb versenytársának?*
- *Miért folyik a verseny? A hazai hallgatók megtartásáért? A külföldi hallgatókért? Ha igen, a külföldi hallgatók magyarországi képzésével versenyzünk vagy külföldön létrehozott magyar intézményekkel? Támogatásokért versenyzünk? Ha igen, EU támogatásért, külföldi és hazai vállalati és intézményi szponzorokért, vagy adományokért? Elismerésért versenyzünk? A nemzetközi rangsorokban elért előkelőbb helyezésekért? Kutatási elismerésekért? Társadalmi elismerésért?*
- *Milyen tényezők határozzák meg a felsőoktatás versenyképességet? Mennyire képes a felsőoktatási rendszer hozzájárulni az egyetemi polgárok sikerességéhez, boldogulásához?*
- *Milyen pozíciót töltünk be jelenleg a tudáspiacon? Mi az elérendő pozíció?*
- *Mennyire képes a felsőoktatási rendszer hozzájárulni az egyetemek prosperálásához, az Európai Felsőoktatási Térségben való helytállásukhoz?*

A felsőoktatást közvetve érintő, a nemzet, az Európai Unió versenyképességét befolyásoló tényezők:

- *Mennyire képes a magyar felsőoktatás hozzájárulni a nemzetgazdaság fenntartható növekedéséhez, a nemzet versenyképességét befolyásoló tényezők alakításához?*
- *Mennyire képes a magyar felsőoktatás hozzájárulni az ország polgárainak prosperálásához, a polgároknak az Európai Unió feltételrendszerébe való beilleszkedéshez?*
- *Mennyire képes hozzájárulni a haza polgárainak boldogulásához?*
- *Mennyire képes felsőoktatásunk kielégíteni a hazai munkapiac igényeit?*
- *Mennyire képes felsőoktatásunk alkalmazkodni az EU munkapiac igényeihez?*

A felsőoktatási versenyképesség meghatározása

A felsőoktatás versenyképességére mindenekelőtt – a fogalom tisztázása céljából – egy meghatározásra lenne szükségünk. Ehhez kiváló kiindulási alapot képez Lengyel Imrének a régiók versenyképességére adott leírása, amelyet a felsőoktatásra adaptálunk. Ennek alapján a következő definíciót javasoljuk.

A *felsőoktatás versenyképessége* a nemzetközi tudáspiacon történő versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és tartós helytállás képességét, amit az oktatási piacon a hallgatókért való versengésben való sikeres szereplés (hazai hallgatók vonzása, hazai tehetségek megtartása, külföldi hallgatók irányába vonzerő megléte), az elért tudáspiaci részesedés és jövedelmezőség megtartása és fenntartható növelése, a felsőoktatási nemzetközi tudományos kutatási tevékenységben megszerzett pozíció megtartása és erősítése (kutatóegyetemek nemzetközi rangsorában elért helyezése), valamint a nemzetközi szabad tőke kutatási megbízásokra, kutatási együttműködési célú bevonására gyakorolt vonzereje jellemez.

A felsőoktatás *versenyképességét befolyásoló legfontosabb tényezők* véleményünk szerint az alábbiak.

- A felsőoktatási input minősége (a hazai középfokú oktatás színvonala, a belépő külföldi hallgatók felkészültsége, tehetsége).
- A felsőoktatás finanszírozása.
- Az oktatási programok Bologna-konformitása (hasonlóság az EFT programjaihoz, képességek, képességek fejlesztése, gyakorlatorientáltság).
- Az oktatás színvonala, minősége.
- A hallgatói mobilitás rendszerszintű szabályozása, támogatása.
- Az oktatógárda felkészültsége (elméleti tudás, gyakorlati tapasztalatok, nyelvtudás).
- Felsőoktatási infrastruktúra nagyobb tömegű hazai és külföldi hallgató befogadására való alkalmassága (kampuszok, kollégiumok).
- Oktatási és tanulási technológiák fejlettsége.
- A kibocsátott diplomák mögötti tudásanyag, a kifejlesztett képességek viszonya a hazai és az európai munkaerőpiac igényeihez.
- A hazai felsőoktatás nemzetközi imázsa.
- A felsőoktatás állami irányításának színvonala, hatékonysága.
- A nemzetközi kreditbeszámítási (kreditelfogadási) egyezmények rendszerének kialakítása, a hálózati együttműködésben való részvétel intenzitása.

A régiók versenyképességénél láttuk, hogy a különböző piacokon, az egyes földrajzi régiókban a versenyképesség más-más tényezői válnak kritikussá. Nincs ez másként a felsőoktatásban sem, csak itt az eltérések tudományterületenként, diszciplínákként, valamint képzési szintenként (FSZ, BA, MA, PhD) jelennek meg. Némiképp módosulnak a versenyképességet meghatározó tényezők, ha orvosképzésről, mérnökképzésről vagy pl. pedagógusképzésről beszélünk. Az egyes diszciplínák európai piaca különböző és következőképpen a felsőoktatási rendszerek versenyképessége is eltérhet egymástól. Amikor tehát konkrétan a magyar felsőoktatás versenyképességéről

beszélünk vagy elemzést kívánunk készíteni, szükséges a differenciált megközelítés alkalmazása. A versenyképességi elemzést *le kell bontani képzési szintekre, diszciplínákra* is. E feladat megoldásához nagy segítséget nyújthatnak az előzőekben felvetett kérdésekre adott előzetes válaszok. A felsőoktatás egészének versenyképessége az által is növelhető, ha pl. szűkös erőforrásainkat a potenciálisan esélyesebb diszciplínák fejlesztése fordítjuk (pl. belső fejlesztési prioritások meghatározása a nemzetközi felsőoktatási versenyképesség szempontjából).

Már a nemzetek versenyképességi elemzésénél is láthattuk, hogy reális képet a nemzetek rangsoráról nem kaphatunk csak akkor, ha a vállalati gazdasági tevékenységek is bekerülnek az értékelés rendszerébe. A Világgazdasági Fórum rendszeresen csatolja a nemzetek rangsora mellé a vállalatok értékeléséről szóló jelentését is. Hasonló a helyzet a felsőoktatással is. Az egyetemek, főiskolák versenye, azok versenyképességi értékelése nélkül reális képet nem kaphatunk sem felsőoktatásunk versenypozícióiról, sem a versenyképességet befolyásoló tényezőkről, sem az elvégzendő feladatokról. Tanulmányunk a felsőoktatás versenyképességének vizsgálatára fókuszál, de egy hasonló elemzés, fogalomtisztázást az egyetemek, főiskolák versenyképessége tekintetében is el kell végezni.

A versenyképességi modell pillérei

A felsőoktatási rendszerek nemzetközi versenyképességének elemzéséhez, a befolyásoló tényezők meghatározásához egy hasonló struktúrájú modellt lenne célszerű kidolgozni, mint amilyent a Világgazdasági Fórum által a nemzetek versenyképességi értékelésénél alkalmaznak. Célszerű lenne az ott követett csoportosítást alkalmazni. Néhány pillért az analógiát alkalmazva már fel is tudnánk sorolni – másokat a felsőoktatás sajátosságainak alaposabb elemzése után lehetne kijelölni. Az eddig azonosítható pillérek az alábbiak lehetnek.

„*Factor-driven*” csoport

- felsőoktatási infrastruktúra
- az intézményi rendszer
- a felsőoktatás irányításának stabilitása
- ...

„*Efficiency driven*” csoport

- a hallgatói kibocsátás és a munkaerő-piaci igény összhangja
- a hallgatói mobilitás biztosítása
- a Bologna tézisek megvalósítása
- a hazai felsőoktatás vonzereje (hazai külföldi hallgatótömegek felé)
- ...

„*Innovation driven*” csoport

- a tömegoktatás igényeivel összhangban lévő pedagógiai paradigmaváltás
- oktatási és tanulási technológiák megújítása
- nemzetközileg elismert kiválóság innováció, kutatás terén
- hazai tehetségek megtartása, külföldiek idevonzása (minőség vonzása)
- ...

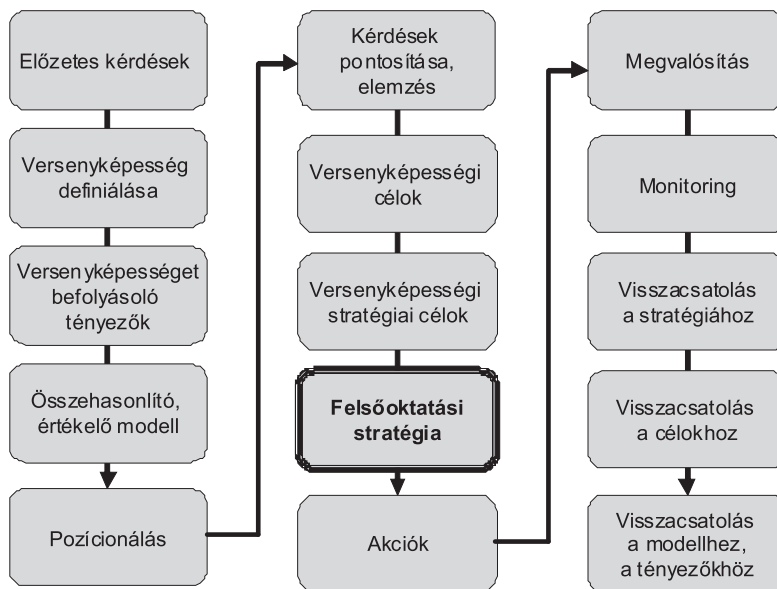
A fenti felsorolás csak egy gondolatébresztő kísérletnek tekinthető. Szakértői teamek felállításával lenne szükséges a problémakört átbeszélni, a tényezők megalapozottabban meghatározni. Jelenleg megállapíthatjuk, hogy a hazai felsőoktatás helyzetének szisztematikus felmérése, a kérdéskör tudományos igényű elemzése mindez ideig nem történt meg. A fogalom már megjelent ugyan a felsőoktatást irányítók szóhasználatában, azonban a problémakör elméleti igényű kimunkálása, a gyakorlatban is használható megközelítések, a versenyképességi stratégia kidolgozása ez ideig nem történt meg. Mindez nem meglepő annak fényében, hogy az ország ma napig nem rendelkezik felsőoktatási stratégiával, amire pedig már az EFT-be való belépéskor (Bologna Nyilatkozat aláírása), de legkésőbb az Európai Unióhoz való csatlakozáskor elengedhetetlenül szükség lett volna. A versenyképességgel kapcsolatos megfontolások, célkitűzések és akciók egy felsőoktatási stratégia keretei között helyezendők el, összehangolva a felsőoktatás más fontos aspektusaival. (Barakonyi 2003)

A következőkben összefoglaljuk, hogy a versenyképesség, a versenyképességi célok és az azokat realizáló akciók miként épülnek be a felsőoktatás stratégiaalkotás rendszerébe.

Összefoglaló

Ha tudomásul vesszük, hogy ma már a felsőoktatás is piaci környezetben, mégpedig egy speciális *tudáspiaci környezetben* működik, akkor kötelező érdemben foglalkozni a felsőoktatás versenyképességének kérdéseivel. A versenyképesség javítása szerves része kell, hogy legyen a felsőoktatási stratégiának. A stratégia eleve a versenyről, a küzdelemről és sikerről szól (nem versenykörnyezetben stratégiára nincs is szükség). Ezért a *versenyképesség vizsgálata és tervezése a stratégiaalkotás kardinális eleme*: a versenyképességgel kapcsolatos céloknak, akcióknak a felsőoktatás stratégiai rendszerébe kell szervesen beépülniük.

5. ábra: A felsőoktatási versenyképesség kezelése
Flowchart for HE competitiveness

Forrás: saját szerkesztés

A rendszerszemléletű problémakezelés, a felsőoktatás jövőjének stratégiai szemléletű megtervezése elengedhetetlen. Ha nem ezt tesszük, döntéseink csak sodródást eredményeznek, de semmiképpen fogják felsőoktatásunk felemelkedését, sikerét biztosítani az egyre inkább globalizálódó nemzetközi felsőoktatási környezetben, az élesedő tudáspiaci verseny feltételei közepette. Továbbra is beszélhetünk a magyar felsőoktatás hagyományosan magas, színvonaláról, de a világ felsőoktatása szép lassan elmegy mellettünk. A probléma megoldása nemcsak fontos, de sürgető is. Mulasztásunk a rendszerváltás óta áll fenn.

Irodalom

- Bagó Eszter (1996): „Iparpolitika az ipar versenyképességének növeléséért.” *Közgazdasági Szemle*, XLIII. évf. 1996. május (443-456. o.)
- Barakonyi Károly (2003): „Felsőoktatási stratégiaalkotás”. *Harvard Business manager*, 2003 szeptember-október (48-58.o.)
- Barakonyi Károly (2004): *Rendszerváltás a felsőoktatásban – Bologna folyamat, modernizáció*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Blahó Miklós (2003): „Befektetés és versenyképesség”. *Közgazdasági Szemle*, Konferencia ismertetés. L. évf. 2003. december (1121-1124. o.)

- Browne, Ciara and others (2008): „Executive Opinion Survey – Capturing the Voice of the Business Community”. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum.
- Dévai Katalin - Kerékgyártó György - Papanek Gábor - Borsi Balázs (2000): Az egyetemi K+F szerepe az innovációs folyamatokban. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem példája. Oktatási Minisztérium, Budapest.
- Duczon Árpád – Németh Norbert – Schmuck Roland (2007): Versenyképesség. Komplex Dél-Dunántúli versenyképességi Kutatás, Pécs.
- Előterjesztés a Kormány középtávú tudomány-és innovációpolitikai stratégiájának céljairól és elveiről (2006)
- Fésüs László (2007): „Kutatás- és tudománypolitika négy évtized tükrében”, rektori székfoglaló előadás, Debrecen
- Hoványi Gábor (1999): „A vállalati versenyképesség makrogazdasági és globális háttere.” Közgazdasági Szemle, XLVI. évf. 1999 november (1013-1029. o.)
- Kornai János (2007): Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Lengyel Imre (2000): „A regionális versenyképességről”. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf. 2000 december (962-987. o.)
- Nyíri Lajos (1996): „Leszakadás vagy követés a tudásintenzív fejlődésben – A hazai K+F az OECD-folyamatok tükrében”. Közgazdasági Szemle, XLIII. évf. 1996. június (564-576. o.)
- Orosdy Béla (1995): Koordináció, piac, marketing. JPTE KTK, Pécs.
- Porter, Michael and others (2008): „Moving to a New Global Competitiveness Index”. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum.
- Sala-I-Marton, Xavier and others (2008): „The Global Competitiveness Index: Prioritizing the Economic Agenda”. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum 2008.
- Schwab, Klaus (2008): Preface. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum 2008.
- Sótonyi Péter (2004): „Gondolatok a felsőoktatási autonómia ürügyén”. A Semmelweis Egyetem Dies Academicus ünnepségén elhangzott beszéd (internet)
- Szentes Tamás és szerzőtársai (2005): Fejlődés - versenyképesség - globalizáció, I. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Szentes Tamás és szerzőtársai (2007): Fejlődés- versenyképesség – globalizáció II. Könyvismertetés, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Török Ádám (2006a): „Az európai felsőoktatás versenyképessége és a lisszaboni célkitűzések”. Közgazdasági Szemle, LIII. évf. 2006 április (310-329.o.)
- Török Ádám (2006b): Stratégiai ágazat stratégia nélkül? Savaria University Press, Szombathely.
- Török Ádám (2007): „A versenyképesség egyes jogi és szabályozási feltételei Magyarországon”. Közgazdasági Szemle, LIV. évf. 2007. december (1066-1084. o.)
- Új Magyarország – Szabadság és szolidaritás (2006). A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarorszáért 2006–2010.